

Újabb hazai és külföldi bányászattörténeti kiadványok

Összeállította: HADOBÁS SÁNDOR

A *Bányászattörténeti Közlemények* hasábjain a folyóirat 2006. évi indulásától kezdve igyekeztünk bemutatni a friss szakirodalmi munkákat, vagy legalább is azokat, amelyek eljutottak hozzánk. Minden könyv természetesen nem kerülhetett be az ismertetettek közé, de a legfontosabb, legérdekesebb művek azért sorra kerültek. Az utóbbi években azonban már kevesebb recenziót közöltünk, aminek az volt a legfőbb oka, hogy nemigen akadtak vállalkozók az ismertetések megírására. Emiatt sok értékes és hasznos könyvre nem tudtuk felhívni olvasóink figyelmét, pedig az ilyen irányú tájékoztatás az egyik legfontosabb feladatunk lenne. Hogy valamennyire eleget tegyünk ennek az elvárásnak, azt a megoldást választottuk, hogy legalább a közelmúltban megjelent szakkiadványok címléírásait közöljük (esetenként annotációval), amelyek ugyan nem pótolják az ismertetést, de az érdeklődés felkeltésére talán elegendőek. Ebben az esetben sem törekedhettünk teljességre, csak válogattunk az általunk megismert művek közül. Reméljük, hogy összeállításunk hasznára lesz az érdeklődők és a szakemberek számára egyaránt.

A magyar nyelven megjelent könyvek közül kiemelkedik az a három mű, amelyek a „hivatalos” történetírás műhelyeiben készültek, s azt bizonyítják (más helyeken megjelent tanulmányokkal együtt), hogy ismét megnőtt a tudományos érdeklődés a hazai bányászat és a rokon szakmák múltja iránt:

Mátyás-Rausch Petra: *Ércbányászat a Báthoryak korában. A szatmári és az erdélyi bányavidék arany-, ezüst- és higanybányászata, 1571-1613.* Bp., 2017. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 320 old. Képekkel, térképekkel.

Draskóczy István: *A magyarországi kőszó bányászata és kereskedelme, 1440-1530-as évek.* Bp., 2018. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 455 old., képekkel, térképekkel.

Fejős Zoltán: „*Kaper Kóntri*”. *Magyar rézbányászok Amerikában*. Budapest, 2020. Korall, [257] old. (Társadalomtörténeti Monográfiák 11.) – A könyv olyan témát dolgoz fel, amelyről itthon eddig alig esett szó: a 19-20. század fordulóján az *Egyesült Államokba* kivándorolt, és ott rézbányásként dolgozó honfitársaink (magyarok, szlovákok, ruszinok és más nemzetiségűek) életét és sorsát mutatja be rendkívül alapos kutatások eredményeként. A helyszín *Michigan Állam*, a *Felső-tóba* nyúló *Keewenaw-félsziget*, ahol az 1840-es évek elején *Douglass Houghton* (később *Detroit* polgármestere) fedezte fel a gazdag termérsz-velőhelyet. A bányászat 1845-ben kezdődött, az 1920-as-30-as években hanyatlásnak indult, és végül az 1960-as években zárult, egy bánya azonban egészen 1995-ig működött. Sokáig a világ legjelentősebb réztermelő-helye volt a vidék. A több száz aknában főként *Észak- és Kelet-Európából* származó bányászok dolgoztak, nehéz körülmények között. A bányavállalatok embertelenül kizsákmányolták őket, a nem megfelelő biztonsági feltételek miatt pedig sok volt a halálos baleset. Mindezek következtében tört ki az 1913-14. évi nagy sztrájk, amely alatt többször került sor összetűzésekre a rendőrség, a bányászok és a munkások között. – A könyv méltó emléket állít a tengerentúlon boldogulást kereső, sok megpróbáltatáson átment magyar és más nemzetiségű bányászoknak.

A rendszeres hazai bányászattörténeti könyvkiadásban két rudabányai székhelyű alapítvány is jeleskedik. Az általuk megjelentetett munkák közül szlovák nyelven is publikálták azokat, amelyek a mai Szlovákia területén fekvő bányákkal kapcsolatosak. Némelyik könyvük nem csak helyi, hanem országos, sőt nemzetközi érdeklődésre is számot tarthat:

Lőrincz Árpád: *Az elfelejtett bánya. A pelsőcardói bányászat rövid története*. Rudabánya, 2013. Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány, 64 old. – Második, változatlan kiadása: 2018.

Lőrincz Árpád: *Zabudnutá baňa. Krátka história baníctva v Ardove*. Rudabánya, 2013. Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány, 62 old. – Második, változatlan kiadása: 2018.

Lőrincz Árpád: *Vasércbányászat Licén*. Rudabánya, 2018. Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány, 106 old. Képekkel.

Lőrincz Árpád: *Ťažba železných rúd v Licinciah*. Rudabánya, 2019. Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány, 108 old. Képekkel. – Dr. Lőrincz Árpád bányamérnök, bányauzem-vezető egy szlovákiai kis fa-

luban, *Kecsőn (Kečovo)* él, és települése, valamint a gömöri bányászat történetét kutatja. Az elmúlt években több könyve (nem csak az itt említettek) és tanulmánya jelent meg magyarul és szlovákul egyaránt.

Dr. Izsó István: *Thurzó – Fugger krónika. A „besztercebányai rézvállalat” története.* Rudabánya, 2020. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 142 old., 20 kép. – A hiánypótló munka a középkori magyar gazdaságtörténet egyik legfontosabb és legérdekesebb témáját dolgozza fel.

A Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum (Zalaegerszeg) a maga szakterületén élenjár a könyvkiadásban: közleményeinek sorozatában eddig már több mint 60 mű jelent meg. Közöttük olyan is akad, amelyik „ki-lóg” a sorból, azaz más ásványi nyersanyagokkal foglalkozik:

Réthy Károly – Tóth János: *Sótermelés és sószállítás a Kárpát-medencében.* Zalaegerszeg, 2012. Magyar Olajipari Múzeum, 111 old. + 32 képtábla. (A Magyar Olajipari Múzeum Közleményei.)

Réthy Károly – Tóth János: *Szénhidrogén-kutatás és -termelés a Partiumban.* Zalaegerszeg, 2019. Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum, 150 old. + 23 old. képmelléklet.

Lichner József: *Az Alma Mater kálváriás útja Selmecebányától Sopronig.* Veszprém – Zalaegerszeg, 2019. Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum, 96 old. – A kötet a *Bányászati és Erdészeti Főiskola* áttelepítésének történetét mondja el az események átélőjének hitelességével. A szerző, *Lichner József* (1890-1955, *Szilas A. Pál* professzor édesapja) a főiskolán irodatisztként dolgozott. (A visszaemlékezés korábban is megjelent már az *Erdészettörténeti Közlemények* 65. kötetének [2004] 5-39. oldalán, a jegyzetapparátus és a képek nélkül.)

A hazai felsőoktatási intézmények kiadványai között is találunk idevonatkozó műveket (az itt következő két adatot *dr. Izsó Istvánnak* köszönöm):

Bartha Dénes – Oroszi Sándor: *Selmec, téged soha nem feledtünk!* Sopron, 2020. Soproni Egyetem Kiadó, 395 old. – Az album-alakú (29 cm), szép kiállítású, gazdagon illusztrált könyv minden fontos adatot és információt tartalmaz, amit *Selmecebányáról* tudni kell.

Gedeon Magdolna: *Abszolutisztikus törekvések a magyarországi ércbányászat és kohászat terén a 18. században.* Miskolc, 2020. Miskolci Egyetemi Kiadó, 236 old.

A külföldi szakirodalomból azokra a magyar vonatkozású művekre hívjuk fel a figyelmet, amelyek a mai *Szlovákiában*, egykori *Felvidékünkön* jelentek meg. Északi szomszédaink nagyon szép és tartalmas bányászati tárgyú könyveket adnak ki az 1990-es évek végétől, amióta a kassai *Tibor Turčán* és cége, a *Banská Agentúra* bekapcsolódott ebbe a munkába. Nem egy közülük még a szép könyvek szlovákiai versenyében is díjat nyert. Többnyire album méretűek, kiváló papíron, magas színvonalú nyomdatechnikával, keménytáblás kivitelben készülnek. Az utóbbi évek gazdag terméséből az alábbiakat emeltük ki:

Peterec, Dušan: *Solivar. História ťažby a spracovanie soli*. Košice [Kassa], 2013. Montana, 127 old. Képekkel, ábrákkal, térképekkel. (31 cm.) – A sóvári sóbányászat és feldolgozás történetét mutatja be több száz archív és mai fotó kíséretében, rendkívül szép kivitelben. A híres sólelőhelyen 2009 táján mindenféle bányászati és sóipari tevékenység megszűnt, ezért most már teljes egészében technikatörténeti emlékként tarthatjuk számon.

Denník princa Leopolda z cesty do stredoslovenských banských miest roku 1764. Szerkesztette: Jozef Vozár. 2. kiadás. Banská Štiavnica [Selmecbánya], 2014. Banskoštiavnicko-hodrušský banický spolok, 192 old. – Mária Terézia fia, Lipót herceg (1790-1792-ig német-római császár és magyar király) 1764-ben meglátogatta az alsó-magyarországi bányavárosokat. Útjáról francia nyelvű naplót vezetett, melynek szlovák és német fordítását adja közre a könyv. Első kiadása 1990-ben jelent meg.

Turčán, Tibor – Gašpar, Ján: *Banická a hutnícka minulosť Slovenska na starých pohľadniciach*. Košice [Kassa], 2015. Banská Agentúra, 159 old. – Szlovákia bányászati és kohászati múltja régi képeslapokon. A legszebb, legértékesebb darabok a 19. század végétől 1920-ig, még a magyar időkbeli valók.

Herčko, Ivan: *Banská Štiavnica na starých pohľadniciach*. [2. kiadás.] Bratislava [Pozsony], 2017. Dajama, 95 old. (31 cm.) – Selmecbánya régi képeslapokon. Itt is a magyar kiadású darabok játsszák a főszerepet.

Blišťan, Miroslav – Kacvinský, Ciril – Šarík, Anton (összeáll.): *Banická obec Rudňany*. [Spišská Nová Ves] – Rudňany, 2017. Miroslav Števík – Obec Rudňany. 125 old. Képekkel, térképekkel. (31 cm.) – A könyv címe magyarul: *Rudňany bányászközség*. Az *Iglótól* délkeletre fekvő jelentős bányahelyen (a neve magyarul *Ötösbánya*, németül

Kotterbach volt) a középkortól ezüstöt, rezet, higanyt, majd a 18. századtól vasércet bányásztak, egészen a közelmúltig. Régen hámorok, az 1950-es évektől pedig vasérc-dúsító is működött a településen.

Kopernický, Peter (összeáll.): *Atmosférický stroj Isaaca Pottera*. Nová Baňa [Újbánya], [2017], Mesto Nová Baňa, 56 old. Képekkel, ábrákkal. – A kis füzetet azért vettük fel könyvajánlónkba, mert témája fontos technikatörténeti kérdéssel foglalkozik: a kontinens első „tűzgépével” és alkotójának személyével. Az *Isaac Potter* (1690-1735) angol gépész által 1722-ben *Újbányán* felállított berendezést később *Hell József Károly* tökéletesítette. 2019-ben régészeti szenzációként közölték a szlovák újságok, hogy *Újbányán* megtalálták és feltárták az egykori gőzgép kőből épült alapjait.

Jančura, Marián – Patera, Lukáš: *Dejiny baníctva obce Slovinky*. Spišská Nová Ves [Igló], 2017. ABC studio, 311 old. (31 cm.) – Szlovinka község bányászatának története. A *Hernád-völgy* közelében, *Korompától* (ma *Krompachy*) délre található település határában vasérc- és rézbányászat folyt.

Hronček, Pavol et. al.: *Dejiny ťažby nerastných surovín v lomoch a ich použitie na územi Slovenska. Od prvopočiatkov do polovice 20. storočia*. Košice [Kassa], 2018. Slovenské združenie výrobcov kameníva, 191 old. Képekkel, térképekkel. – A szlovákiai ásványbányászat (elsősorban a kőbányászat) és a kitermelt kőanyagok felhasználásának (vár- és templompépítészet stb.) történetét mutatja be a könyv a kezdetektől a 20. század közepéig, sok képpel és a történelmi *Magyarország Felvidékére* vonatkozó részekkel, adatokkal.

Čelko, Mikuláš et al.: *Banská Belá v premenách času. Žiar nad Hronom* [Garamszentkereszt] – Banská Belá [Bélabánya], 2018. A print s. r. o. – Obec Banská Belá, 208 old. Képekkel, térképekkel. (31 cm.) – A *Selmebánya* melletti *Bélabánya* monográfiája. A könyv részletesen tárgyalja a bányászat történetét is.

Baláži, Milan: *Baníctvo a Spiš vo fotografii*. [Spišská Nová Ves, Igló], 2018. [Andrej Macko], 102 old. (31 cm.) – Fotóalbum egy volt szepeesi vasércbányász (bányatechnikus, fotós, sajtótudósító) fényképeiből, amelyeket még aktív éveiben készített.

Belláková, Eva: *Architektúra historických železiarni na Slovensku 1815-1948*. Bratislava, 2018. EUROSTAV, 227 old. (210x297 mm.) – A fiatal (1988-as születésű) építésznő munkájának időhatára nagyrészt a

történelmi *Magyarországra* esik. Ez a korszak a felvidéki vasgyárak építésének a virágkora, így a könyv a magyar technikatörténet szempontjából is sok érdekességgel szolgálhat.

Šurinová, Lucia: *Pezinské baníctvo v XX. storočí*. Pezinok [Bazin], 2018. Malokarpatký banický spolok, 152 old. – *Pezinok (Bazin)* a *Kis-Kárpátokban* fekvő egykori bányahely. A középkortól 1861-ig aranyat, majd antimont (és vele párhuzamosan egy ideig piritet) termeltek itt. Az 1990-es évek elején szűnt meg a bányászat. A könyv az iparág helyi történetét dolgozza fel a 20. században, gazdag képanyaggal.

Lepeň, Ivan – Krchnáková, Lucia – Jokl, Peter: *Vyhnianske bane – zabudnutá historia. 1326 – 1947 – 2018*. PRO s. r. o., 103 old. Képekkel. – A könyv a *Selmecbánya* közelében fekvő *Vihnye (Vyhne)* község bányászatának „elfelejtett történetéről” szól, sok kép kíséretében.

Jančura, Marián: *Hnilčík. Sprievodce tajomstvami podzemia*. Spišská Nová Ves [Igló], 2019. ABC studio, 470 old. Képekkel, térképekkel. – *Hnilčík* 1961-ben több kisebb bányásztelepülés (az egykori *Felső-Hnilec, Kis-Hnilec* [1899-től *Szepespatak*], *Iglóroosztoka* [ma *Ráztoky*] és *Bindt*) összevonásával jött létre. Területén egykor jelentős réz- és vasércbányászat folyt. A szerző, *M. Jančura* geológus itt él, tehát jól ismeri a hely történelmi és műszaki emlékeit. Korábban már írt egy könyvet a község múltjáról és bányászatáról. Új munkája alcíme szerint „föld alatti titkokhoz” vezet el az olvasót. (Érdekességgént megemlítjük, hogy *Petőfi* is járt erre 1845-ben. „*Van e fenyvesek között egy kimondhatatlan szép L alaku völgy. Kis-Hnilec... vagy hogy hívják. Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tettem; már előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltem.*” – írta *Úti jegyzeteiben*. Szakmai szempontból nem érdektelen, hogy 1880-ban a ma *Hnilčík* részét képező *Bindtbányán* született *Rozlozsnik Pál*, a neves geológus.)

Král', Jozef et al.: *Velká kniha o marianskej bridlici*. Marianka, 2019. Spolok Permon Marianka, 284 old. – A „nagy könyv” a *Pozsonytól (Bratislava)* 6 km-re északra, a *Kis-Kárpátok* nyugati oldalán fekvő *Marianka (Máriavölgy, Mariatal)* község palabányászatát mutatja be sokféle szempontból (geológia, ásványtan, termelés, feldolgozás, kereskedelem stb.)

Jančura, Marián (szerk.): *Technické pamiatky spojené s baníckou a hutníckou činnosťou na Spiši – V. časť. Rudňany, Poráč, Markušovce*. Spisská Nová Ves, 2020. ABC studio, 351 old., képekkel, ábrákkal, térképekkel. – Az 5. kötettel befejeződött az iglói székhelyű *Banický Spolok Spis* nagy vállalkozása, a térség még meglévő bányászati és kohászati emlékeit bemutató kiadványsorozat, melynek korábbi két darabját a *Bányászattörténeti Közleményekben* részletesen ismertettük (az ott leírt technikai adatok és elismerő szavak a jelen esetben is érvényesek). A könyv összesen 42 objektumot mutat be, a következő megoszlásban: *Rudňany (Ötösbánya, Kotterbach)* 15, *Poráč (Porács, Vereshegy)* 13, *Markušovce (Márkusfalva, Marksdorf)* 14. A záró kötet nagyrészt azoknak a szerzőknek a műve, akik a korábbiaknál is jelentkeztek a munkában, élükön *Marián Jančurával*.

Zárásként elmondhatjuk, hogy a földalatti érc- és szénbányászat évtizedekkel ezelőtti visszaesése, illetve megszűnése ellenére az iparág múltja és hagyományai iránt továbbra is élénk érdeklődés mutatkozik mind a történészek és a műszaki szakemberek, mind pedig a nagyközönség részéről. Ennek bizonyítéka az a gazdag könyvtermés is, amelynek egy részére a fentiekben felhívtuk a figyelmet.

A Tamarack-bánya munkásai, Calumet, Michigan, 1905. (Keewenaw National Historical Park archives – Wikipedia. Adolph F. Isler felvétele.)

T a r t a l o m

Tanulmányok

- Az ék-kalapács bányászszimbólum kialakulása Magyarországon. (*Szemán Attila*) 3
- Magyarország bányászata Luigi Ferdinando Marsigli Duna-monográfiájában. (*Dr. Izsó István*) 27
- A hazai bányászvilág neves halottai a Nemzeti Örökség Intézete Fiumei úti sírkertjében I. (*Oláh Róbert*) 45

Közlemények

- A Heinzelmann család jelentősége a gömöri bányászatban. (*Dr. Lőrincz Árpád*) 92
- Bányász kisplasztikáink egy csoportja. (*Szemán Attila*) 105

Archívum

- Adatok a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola 1921-34 közötti történetéhez. (Közreadja: *Zsadányi Éva*) 123

Életmű

- Dr. Franz Kirnbauer, a bányászat kultúrtörténetének és néprajzának kutatója (1900 – 1978). (*Hadobás Sándor*) 146

Szakirodalom

- Újabb hazai és külföldi bányászattörténeti kiadványok. (Összeállította: *Hadobás Sándor*) 161

